

ทบพาทกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
กับความปลอดภัยของประเทศด้านการเฝ้าระวัง ป้องกัน
และควบคุมโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำ

วันเสาร์ที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๓

นายสัตวแพทย์ชำนาญการ
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

วัตถุประสงค์ ทบพความนี้นำเสนอเพื่อ
การระดมสมองและให้ได้รับข้อชี้แนะจาก
นักวิชาการและผู้บริหารในการปรับปรุงแผน
กิจกรรมและแผนปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์
พืชมีภารกิจที่สำคัญด้านหนึ่งตามพระราช
บัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๖๒
คือ อนุรักษ์สัตว์ป่าและถิ่นอาศัยของสัตว์ป่า
โดยตระหนักว่าสัตว์ป่าเป็นหนึ่งในองค์ประกอบ
ที่สำคัญของระบบนิเวศ มีประโยชน์ต่อ
มนุษย์ สังคมและประเทศชาติ การอนุรักษ์
สัตว์ป่าเป็นการพิทักษ์ทรัพยากรที่สำคัญ
ของชาติ และยังสนับสนุนข้อตกลงระหว่างประเทศ
ในการที่จะร่วมมือกันเพื่อสงวนและคุ้มครอง
สัตว์ป่าของท้องถิ่นอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญ
ของโลก ในปัจจุบันนอกจากปัญหาพื้นที่และ
ความสมบูรณ์ของป่าไม้ที่ลดลงจะเป็นปัจจัย
คุกคามกดดันต่อการสูญพันธุ์และลดจำนวน
ลงของสัตว์ป่าอย่างรวดเร็วแล้ว การระบาดของ

ของโรคในสัตว์ป่าก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้
เกิดการสูญพันธุ์ของสัตว์ป่า โดยโรคในสัตว์
ป่าสามารถแพร่สู่ปศุสัตว์ สัตว์เลี้ยงและคนได้
หลายครั้งที่เกิดการระบาดของโรคที่ไม่เคย
พบมาก่อน หรือเกิดการระบาดของโรคใน
พื้นที่ใหม่ที่ไม่เคยมีโรคนั้น ๆ หรือการอุบัติ
ของโรคซ้ำในพื้นที่เดิมที่โรคได้หายไปนาน
แล้ว เราเรียกโรคเหล่านี้ว่าโรคอุบัติใหม่และ
อุบัติซ้ำ ซึ่งสาเหตุของการเกิดการระบาดของ
โรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำส่วนใหญ่มีความ
เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่า เช่น การบุกรุกทำลาย
พื้นที่อนุรักษ์เพื่อทำเกษตรกรรม การล่าและ
บริโภคเนื้อสัตว์ป่า การอพยพย้ายถิ่นของนก
ในธรรมชาติ การลักลอบนำเข้าส่งออก
หรือนำผ่านสัตว์ป่าอย่างผิดกฎหมาย และ
การนำสัตว์ป่ามาเลี้ยงแล้วนำไปปล่อยใน
พื้นที่อนุรักษ์ที่ไม่เหมาะสมส่งผลกระทบต่อ
ระบบนิเวศน์เสียสมดุล

การระบาดของโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำมีผลต่อการป่วยตายของสัตว์ป่าจำนวนมากและเกิดการระบาดข้ามสู่คน เช่น โรคอีโบลาทำให้ลิงป่าตายจำนวนมากในประเทศแถบแอฟริกาแล้วต่อมาเกิดการแพร่ระบาดสู่คน โรคทางเดินหายใจตะวันออกกลางหรือเมอร์สทำให้ผู้คนในประเทศตะวันออกกลางป่วยและตายซึ่งมีสาเหตุมาจากเชื้อไวรัสที่มีอูฐเป็นสัตว์พาหะ โรคไข้หวัดในสัตว์ปีกที่ทำให้คนตายจากระบบทางเดินหายใจและเกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจการส่งออกเนื้อสัตว์และการท่องเที่ยวอย่างมาก

ประเทศไทยตั้งอยู่ในตำแหน่งทางภูมิศาสตร์เขตร้อนชื้นซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพมาก รวมทั้งเชื้อโรคต่าง ๆ ด้วยสภาพภูมิอากาศสามารถแพร่เชื้อโรคได้ง่ายและประเทศไทยมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศ มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าออกประเทศจำนวนมาก องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความเสี่ยงของการเกิดโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำมากกว่าประเทศอื่น ๆ

ในอดีตประเทศไทยยังไม่มีระบบเฝ้าระวังโรคในสัตว์ป่าจึงไม่สามารถตรวจจับความผิดปกติที่เกิดขึ้นได้ นอกเสียจากเกิดการระบาดครั้งใหญ่และรุนแรง เช่น กรณีไข้หวัดนกระบาดในปี พ.ศ. 2547 หลายประเทศทั่วโลกได้รับผลกระทบรวมทั้ง

ประเทศไทย ก่อให้เกิดความเสียหายต่อการอุตสาหกรรมการเลี้ยงสัตว์ปีก การส่งออกและเศรษฐกิจอย่างมหาศาล กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีส่วนร่วมในการเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำ โดยการเฝ้าระวังสำรวจโรคไข้หวัดนกในนกอพยพและนกอพยพ ซึ่งมีเส้นทางอพยพส่วนใหญ่ในเส้นทางการบินอพยพเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (East Asian-Australasian Flyway: EAAF) ในทุกฤดูหนาวราวเดือนตุลาคมถึงพฤษภาคม นกหลายแสนตัวอพยพข้ามมหาสมุทรและแผ่นดินใหญ่เป็นระยะทางไกลหลายพันกิโลเมตรเข้ามาอาศัยในประเทศไทย ความเสี่ยงต่อโรคไข้หวัดนกสายพันธุ์ใหม่ต่าง ๆ ยังคงมีต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน เช่น H7N9, H5N1, H5N8 ซึ่งมีการระบาดในประเทศจีน เกาหลี และในบางประเทศของอาเซียนอยู่เป็นระยะ

ในปี พ.ศ. 2549 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชได้มอบหมายกลุ่มงานวิจัย สัตว์ป่าภายใต้สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่าดำเนินโครงการแผนการป้องกันและควบคุมโรคในสัตว์ปีกธรรมชาติ(โรคไข้หวัดนก) ต่อมาในปี พ.ศ.2555 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชตระหนักว่านอกจากโรคไข้หวัดนกแล้ว สัตว์ป่ายังเป็นแหล่งของโรคอุบัติใหม่และโรคอุบัติซ้ำ จึงได้ปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงาน

เป็นกิจกรรมงานป้องกัน และควบคุมโรคอุบัติใหม่ในสัตว์ธรรมชาติ การเฝ้าระวังโรคใช้หัตถ์นกโดยการสำรวจเก็บตัวอย่างจากนกธรรมชาติมาตรวจหาเชื้อโรควัยคงเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญ และเพิ่มกิจกรรมโครงการวิจัยเกี่ยวกับการสำรวจโรคหรือเชื้อโรคในสัตว์ธรรมชาติชนิดอื่น ๆ เช่น ลิง ค้างคาว กลุ่มสัตว์กินเนื้อ กลุ่มสัตว์ปีก กลุ่มสัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์ของกลางต่าง ๆ

การเกิดโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำที่สำคัญเช่น SARS, Ebola, Plague, MERS, West Nile encephalitis (รวมทั้ง HIV/AIDS) มักมีจุดกำเนิดและวงจรการติดต่อที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่า การมองปัญหาโรคระบาดในสัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง สัตว์ปศุสัตว์ คน และสิ่งแวดล้อม เป็น ระบบเดียวกันหรือสุขภาพหนึ่งเดียว (One Health) จะช่วยให้เกิดความเข้าใจ และบูรณาการกิจกรรมระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ สุขภาพคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ให้ดำเนินไปในทิศทางที่ส่งเสริมกัน

อย่างไรก็ตามปัจจุบันการเฝ้าระวังโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำในสัตว์ป่ายังขาดการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพและไม่เป็นระบบที่สมบูรณ์ จึงควรพัฒนาระบบการเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำในสัตว์ป่าให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในปัจจุบัน โดยเชื่อมโยงกับปัญหา

นานาชาติ มีวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมกับหน่วยงาน และสามารถเชื่อมโยงกับระบบสุขภาพสัตว์ปศุสัตว์ และระบบการเฝ้าระวังโรคด้านสาธารณสุขได้ แนวทางการพัฒนานี้จะเสริมให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีกิจกรรมและยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์โรคอุบัติใหม่ของชาติและบันทึกข้อตกลงร่วมกันของ 8 กระทรวงด้านสุขภาพหนึ่งเดียว (One Health) ในภาพรวมจะส่งเสริมให้การเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำในสัตว์ป่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการอนุรักษ์สัตว์ป่า และในขณะเดียวกันการอนุรักษ์ คุ่มครอง พื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ก็เป็นการรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า ทำให้ระบบนิเวศมีความสมบูรณ์และสมดุล

ประเด็นการพัฒนาและโจทย์ปัญหาหลัก

- สร้างความเข้าใจมุมมองด้านสุขภาพหนึ่งเดียว (One Health) ความเชื่อมโยงสุขภาพ สัตว์ คน สิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ให้ดำเนินไปในทิศทางที่เสริมกัน ใช้แผนยุทธศาสตร์ของกรม และแผนยุทธศาสตร์โรคติดต่ออุบัติใหม่ของชาติเป็นแนวทางหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตระหนักว่างานเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำในสัตว์ธรรมชาติสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสุข สุขภาพของคนอีกด้วย

งานเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำในสัตว์ธรรมชาติสามารถเสริมงานด้านอนุรักษ์สัตว์ป่าอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างกิจกรรมที่บูรณาการงานทั้ง 3 ด้าน คือ 1. การเฝ้าระวังโรค 2. การสอบสวนโรค และ 3. การวิจัยทางระบาดวิทยาและการวิจัยสัตว์ป่า

- เสริมสร้าง ความสามารถการวินิจฉัยโรคในสัตว์ธรรมชาติทางห้องปฏิบัติการเบื้องต้นที่จำเป็นและการสร้างเครือข่ายร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- การพัฒนาบุคลากร และโครงสร้างการทำงานที่เกื้อหนุน กิจกรรมข้างต้น อย่างต่อเนื่องข้อเสนอการพัฒนาในระยะแรก
- การเผยแพร่แนวคิดด้านสุขภาพหนึ่งเดียว (One Health) ให้เข้าใจความเชื่อมโยงของสุขภาพคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ให้ดำเนินไปในทิศทางที่เสริมกัน โดยใช้แผนยุทธศาสตร์ของกรม และแผนยุทธศาสตร์โรคติดต่ออุบัติใหม่ของชาติเป็นแนวทางหลัก ดังนี้
- สื่อต่าง ๆ ของกรม และสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า (และเว็บไซต์)
- ขึ้นนโยบายโดยผู้บริหาร ผ่านการประชุมกรม และการประชุมผู้อำนวยการหัวหน้าหน่วยงานภาคสนาม
- จัดทำเอกสารและสื่อเพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ด้านสุขภาพหนึ่ง

เดียว (One Health) และประโยชน์การเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรค

- เปิดช่องทางการรับรายงานข่าว ข้อคิดเห็น จากหน่วยงาน เจ้าหน้าที่ และประชาชน
- การศึกษาทบทวนกิจกรรมการเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำที่มีอยู่ในปัจจุบัน รวบรวมและจัดทำ After Action Review และการระดมสมองเพื่อการพัฒนาโดยจัดในรูปแบบการสัมมนา Workshop
- กิจกรรมบูรณาการด้านการเฝ้าระวังโรค วิชาการระบาดวิทยาและการวิจัย
- พัฒนาปรับปรุงการเฝ้าระวังโรคในสัตว์ป่าของปัจจุบันสู่ระบบการเฝ้าระวังเชิงเหตุการณ์ในสัตว์ธรรมชาติ (Event based Surveillance in Wildlife) ครอบคลุมรายงานการพบสัตว์ป่า สัตว์ตามธรรมชาติ (เพิ่มเติมจากสัตว์ปีก) ป่วย ตาย อ่อนแอ (จากเหตุสงสัยต่าง ๆ เช่น ป่วยเป็นโรค ร้ายแรง ถูกล่า ขาดอาหาร) หรือ พบซากการอพยพของสัตว์ชนิดใหม่เข้าพื้นที่ (หรือ บุกรุก) รายงานการเปลี่ยนแปลงนิเวศวิทยาที่สำคัญ เช่น ไฟป่า ภาวะแล้ง น้ำท่วม เป็นต้น ระบบเฝ้าระวังเหตุการณ์จะไม่เน้นการเก็บตัวอย่างส่งตรวจทางห้องปฏิบัติการ การเก็บตัวอย่างควรทำเมื่อมีข้อบ่งชี้ที่สมควรเก็บตัวอย่างส่งตรวจและเก็บตัวอย่างในการ

สอบสวนการระบาดเท่านั้น การเฝ้าระวังเชิงเหตุการณ์ในสัตว์ธรรมชาติในระยะแรกควรจัดทำในพื้นที่อนุรักษ์ที่สำคัญและขยายให้ครอบคลุมทุกพื้นที่อนุรักษ์ทั่วประเทศในระยะต่อไป

- จัดการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่และบุคลากร เพื่อพัฒนาขีดความสามารถด้านการเฝ้าระวังโรค และการสอบสวนทางระบาดวิทยา

- พัฒนา คู่มือ แนวปฏิบัติ สำหรับการเฝ้าระวังเชิงเหตุการณ์ในสัตว์ธรรมชาติ (Event based Surveillance in Wildlife) แบบรายงานมาตรฐาน และช่องทางรับการรายงาน

- จัดทำแผนที่และระดมสมอง กำหนดกรอบการวิจัยหลักให้สอดคล้องกับนโยบายกรม และแผนยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อบูรณาการงานด้านการเฝ้าระวังโรค วิชาการระบาดวิทยาและการวิจัยสัตว์ป่าให้ส่งเสริมกัน

ข้อเสนอการพัฒนาในระยะต่อไป

- การพัฒนาศูนย์ข้อมูลการเฝ้าระวังเชิงเหตุการณ์ในสัตว์ธรรมชาติ (Event based Surveillance in Wildlife) เพื่อการเตือนภัย และควบคุมโรคให้ทันเหตุการณ์

- อบรมเจ้าหน้าที่บุคลากร ด้านการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งข้อมูลมีทั้ง

จากการรวบรวมในพื้นที่ และแหล่งต่าง ๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ

- วิเคราะห์ข้อมูล จัดทำ Risk Mapping และการใช้ software ที่เหมาะสม
- จัดทำ Protocol การแลกเปลี่ยนข้อมูล และการรักษาข้อมูล ความปลอดภัยของข้อมูล ชั้นและระดับการรายงาน และการสื่อสารความเสี่ยง

- การศึกษาและทบทวนประสิทธิภาพของระบบเฝ้าระวังเชิงเหตุการณ์ในสัตว์ธรรมชาติ

- การขยายระบบเฝ้าระวังเชิงเหตุการณ์ในสัตว์ธรรมชาติให้ครอบคลุมทุกพื้นที่อนุรักษ์

- การเชื่อมโยงและใช้ประโยชน์กับข้อมูลการเฝ้าระวังโรคในคน และในสัตว์ปศุสัตว์สัตว์เลี้ยง (Livestock and Pets)

- การใช้ข้อมูลการเฝ้าระวังโรคเพื่อการจัดการ และจัดสรรพื้นที่ที่เหมาะสมกับชนิดสัตว์เพื่อการอนุรักษ์

- การพัฒนาห้องปฏิบัติการสำหรับการชันสูตร ตรวจวินิจฉัย ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรคสัตว์ป่า และความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลที่คาดหวังในระยะแรก

- มีกิจกรรมการเผยแพร่นโยบาย ความรู้แนวคิดการอนุรักษ์สัตว์ป่า การคุ้มครองพื้นที่ป่าไม้ เชื่อมโยงกับแนวคิดด้าน

สุขภาพหนึ่งเดียว (One Health) สุขภาพคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม อย่างเป็นระบบ

- เจ้าหน้าที่บุคลากรในหน่วยงาน ได้รับการฝึกอบรม มีความรู้ความเข้าใจงาน ด้านการเฝ้าระวังโรค การสอบสวนทาง ระบาดวิทยา และสามารถนำไปปฏิบัติงานให้ เกิดประสิทธิภาพ

- จัดทำคู่มือแนวทางการปฏิบัติงาน สำหรับการเฝ้าระวังเชิงเหตุการณ์ในสัตว์ ธรรมชาติ (Event based Surveillance in Wildlife) แบบรายงานมาตรฐาน และ ช่องทางรับกรรายงาน

- ริเริ่ม (Piloting) ระบบการเฝ้า ระวังเชิงเหตุการณ์ในสัตว์ธรรมชาติ (Event based Surveillance in Wildlife) ครอบคลุม รายงาน การพบสัตว์ป่า สัตว์ตามธรรมชาติ ในพื้นที่เป้าหมาย